

Prominenssi julkisen vallankäytön rajoitteena

MARTTI VIHANTO

ABSTRACT
Prominence as a
Constraint of
Government Power

A successful solution of the social problem of conflicting interests presupposes a government that has a monopoly of using force in the settlement of conflicts. In the hands of self-interested human beings, unlimited governmental power is more or less seriously misused, and therefore the government should be constrained by rules which it cannot change at will. The purpose of the paper is to examine whether there are prominent or natural rules of conflict which are so obvious that we can approve them without hesitation once they have been stated and which we do not specifically choose but simply discover by using our reason. The theory of prominent or natural law can be criticized on the ground that it does not provide a generally approved solution to all conceivable conflicts, that it leads to an inefficient allocation of resources, and that it does not pay attention to the evolution of law as an open-ended process of discovering new solutions to the conflict problem. Several counterarguments can be raised against these criticisms, and on the whole the theory of natural law appears to be a much more fruitful approach to social philosophy than modern social scientists seem to believe.

1. Omaan etuaan tavoitteleva valtiovalta

Taloustiede määritellään yhä useammin tieteeksi, joka tutkii ihmisen rationaalista toimintaa ja erityisesti tämän toiminnan tahattomia vaikutuksia. Taloustieteen menetelmää voidaan soveltaa ja on ilmeisesti sovellettukin kaikkiin ihmiselämän ilmiöihin, mutta tärkeimpänä tutkimuskohteena on taloustieteessä perinteisesti ollut spontaani markkinajärjestys, joka syntyy taloudenpitäjien toimien omien etujensa mukaisesti yhteisten sääntöjen alaisuudessa.

Kun jokainen tavoittelee omaa etuaan ja kaikkien tavoitteet ovat näin ollen erilaisia, ja kun tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittavat keinot ovat niukkoja, ihmisten välille syntyy väistämättä konflikteja. Tämän konfliktiongelman rauhanomais-

ta ratkaisemista on aihetta pitää yhteiskuntajärjestelmän tärkeimpänä tehtävänä. Ihmiset voivat tietysti ratkaista konfliktinsa käyttämällä fyysistä voimaa, mutta voimankäyttö tekee ihmisten yhteiselämän sietämättömäksi synnyttämällä predatiivista ja suojautuvaa käyttäytymistä.

Perinteinen ratkaisu konfliktiongelmaan on luoda voimankäytön monopoli ja antaa tälle valtiolliseksi kutsutulle päätöksentekijälle oikeus määrätä, miten esille tulevat konfliktit tulee ratkaista. Voisi odottaa, että taloustieteilijät olisivat erittäin huolestuneita tällaisen monopolin toiminnan tehokkuudesta. Jos nimittäin ihmisten oletetaan olevan kiinnostuneita lähinnä omien etujensa tavoittelemisesta, myös julkista valtaa käyttävät ihmiset yrittävät luultavasti käyttää asemaansa itselleen edullisilla tavoilla hyväksi. Taloustieteessä tiedetään hyvin, millä eri tavoin markkinoilla spontaanisti syntyvä monopoli voi käyttää markkinavoimaansa väärin, ja valtiovalta näyttäisi olevan tässä valossa vielä moninkertaisesti vaaralli-

Esitelmä Hallinnon Tutkimuksen Päivillä Turussa 13. 11. 1991. Kiitän Yrjö Jahnssonin säätöitä ja Kauppaneuvos Leonard Gestrinin muistorahastoa tutkimuksen tukemisesta.

sempi ilmiö, koska sillä on yksinoikeus teloitaa rikollisia, konfiskoida omaisuutta jne.

Todellisuudessa hämmästyttävän monet taloustieteilijät olettavat, että valtiovalta on hyväntahtoinen eikä sen toimintaa tarvitse millään tavoin rajoittaa. Taloustieteessä on hyvin tavallista, että ensin johdetaan yhteiskunnan hyvinvointifunktion optimin ehdot ja suositellaan sitten ehtojen toteuttamiseen tarvittavien valtuuksien antamista valtiotalle ikään kuin päämiehenä toimiva yhteiskunta saisi tässä erikoistapauksessa agentin toimimaan automaattisesti haluamallaan tavalla. Esimerkiksi Stanley Fischer (1990) mainitsee rahapolitiikan sääntöjä käsittelevässä katsausartikkelissaan vain sen parissa alaviitteessä, että säännöt voivat olla myös keino keskuspankin väärinkäytösten estämiseksi. Vastaavia esimerkkejä voitaisiin luetella loputtomasti.

Tässä artikkelissa luovutaan hyväntahtoisen ja yleistä etua ajavan valtiovallan olettamuksesta ja julkisen vallan käyttäjiä pidetään samanlaisina omaa etuaan tavoittelevina ihmisinä kuin kaikkia muitakin. Valitun lähestymistavan mukaisesti pidetään tärkeänä, että yhteiskuntajärjestelmää luotaessa huolehditaan valtiovallan pakonkäytön asianmukaisesta rajoittamisesta (Buchanan 1975, 13).

Turvallinen valtiovalta on käytännössä hyvin vaikea saada aikaan, jos ihmiset ovat erimielisiä siitä, miten konfliktit tulisi ratkaista. Yksimielisyyskään ei vielä sinänsä takaa, että valtiovalta ilman muuta noudattaa kansalaisten tahtoa, mutta valtiovallan toimintaa on silloin ainakin huomattavasti helpompi valvoa. Yksimielisyyttä ei voida saavuttaa yksittäisissä konfliktitilanteissa, joissa häviöllä joutuva osapuoli voi tunnistaa itsensä, mutta yksimielisyys on ehkä saavutettavissa periaatteista, joilla tulevaisuudessa ilmenevät ja yksityiskohdiltaan vielä tuntemattomat konfliktit ratkaistaan (Hayek 1979, 17). Periaatteiden valitseminen tapahtuu puolueettomasti ja yhteisten intressien mukaan erityisesti silloin, kun ihmiset eivät pysty ollenkaan ennakoimaan periaatteiden soveltamisen vaikutuksia omaan asemaansa.

Tämän artikkelin tarkoituksena on tutkia, onko löydettävissä sellaisia konfliktien ratkaisun periaatteita, jotka ovat niin luonnollisia ja itsestään selviä, että hyvinkin erilaiset ihmiset voivat ne huolellisen järjelyn jälkeen epäroimattä hyväksyä. Kutsun tällaisia periaatteita prominenteiksi oikeusperiaatteiksi. Jos prominenteja oikeusperiaatteita on olemassa, laki on tavallaan valtiovaltan yläpuolella, ja valtiovallan tehtävänä on

ainoastaan löytää sekä automaatin lailla voimaansaattaa tämä laki pyrkimättä muuttamaan sitä tai käyttämään sitä hyvinä pitämiensä asioiden tavoittelemiseen. Vallan väärinkäyttö tulee samalla vaikeaksi, sillä valtiovalta saa toimia kussakin tilanteessa vain yhdellä tavalla, jonka kansalaiset yleisesti tuntevat.

Ajatus itsestään selvistä ja pelkästään ihmisjärjen avulla löydettävistä oikeus- ja moraaliperiaatteista on yhtä vanha kuin luonnonoikeusfilosofia (d'Entrèves 1970). Nykyään ajatusta on alettu uudelleen tutkia erityisesti peliteorian (Schelling 1960) ja libertarianismin (Rothbard 1978) piirissä. Suomessa luonnonoikeusajattelua on tutkittu hyvin vähän, ja Hannu Tapani Klamin (1982, 40) mukaan sitä pidetään »enemmän tai vähemmän kuolleena spekulatiiona». Ehkä tästä syystä esimerkiksi Matti Wiberg (1988, 40) ei pohdi ollenkaan luonnonoikeudellisten teorioiden pätevyyttä, kun hän tarkastelee ihmisten moraalista velvoitetta noudattaa lakeja.

2. Resurssien jaon periaatteita

Yhteiskunnassa ilmenee kaiken aikaa valtava määrä konflikteja, joita ei useinkaan edes huomata, koska niihin on monesti heti löydettävissä ilmi selvä ja yleisesti hyväksytty ratkaisu. Konflikteja syntyy ensinnäkin sen vuoksi, että kokonaan uusia resursseja löydetään tai vanhat resurssit menettävät laillisen omistajansa ja useampi kuin yksi henkilö vaatii resursseja itselleen. Konflikteja syntyy senkin jälkeen, kun kaikki resurssit on »merkitty» ja niille on osoitettu omistaja, sillä yhden omistajan toiminta rajoittaa yleensä lukuisilla eri tavoilla muiden omistajien toimintaa, eivätkä kaikki voi siis käyttää omaisuuttaan yhtäaikaa niin kuin he itse haluaisivat. Tarkastelemme aluksi esimerkiksi tapausten avulla, kuka saa ilman omistajaa olevat resurssit omistukseensa.

Sivilisaation alkuaikoina oli tavallista, että joku löysi kokonaan uusia resursseja ja monet halusivat tämän jälkeen resurssit itselleen. Nykyäänkin vastaavanlaisia tapauksia ilmenee jatkuvasti jo pelkästään sen vuoksi, että uusia ihmisiä syntyy joka päivä. Äkkipäätä ajatellen näyttäisi siltä, ettei kukaan muu kuin asianomainen itse voi vaatia ihmistä ja hänen ruumistaan omaan käyttöön. Todellisuudessa konfliktit ovat edelleen tavalisia, sillä esimerkiksi asevelvollisuus loukkaa yksiselitteisesti itseomistusperiaatetta (Rothbard 1978, 80). Valtiovallan on kyettävä määräämään resurssille omistaja myös siinä tapauksessa, että

sen vanha omistaja on kuollut tai muuten menettänyt omistusoikeutensa.

Monissa tapauksissa yhdellä ihmisellä näyttää olevan kaikkia muita parempi oikeus ilman omistajaa olevaan resurssiin, ja hän on siis resurssin prominentti uusi omistaja. Esimerkiksi ensimmäinen paikalle ehtinyt saa ottaa ei-kenenkään omistamalla rajaseudulla sijaitsevan maa-alueen omistukseensa. Omistusoikeutta ei voi kuitenkaan saada pelkästään käymällä paikalla ja julistamalla suuret maa-alueet itselleen kuuluviksi, vaan löytäjän on osoitettava ainutlaatuinen kytkentänsä maa-alueeseen aitaamalla, viljelemällä tai jollakin muulla selvällä tavalla (Rothbard 1982, 33). Tämän tapaiset ratkaisut saattavat olla myös taloudellisesti järkeviä edistäessään resurssien etsintää, ja niitä on ehkä juuri tästä syystä opittu pitämään prominentteina. Ratkaisut voivat toisaalta saada aikaan epätaloudellista ylietsintää, mutta tämä ei yksin tee poikkeuksia hyväksyttäväksi.

Löytäjän oikeus voi joissakin tapauksissa syntyä vain, kun kytkentä on ollut voimassa pitkään. Kilpailijoiden onkin silloin esitettävä vastavaatimuksensa ennen kuin heille epäedullinen ennakkotapaus pääsee vakiintumaan (Sugden 1986, 95). Monen muunkin tyyppisissä tilanteissa konflikti voidaan ratkaista soveltamalla tässä esitettyä periaatetta, jonka mukaan vallitseva tila muuttuu hyväksyttäväksi kunhan se on kestänyt riittävän kauan. Esimerkiksi jos tehdas päästää vesistöön jätettä, joka on yksinään vaaratonta mutta muuttuu myrkyksi reagoidessaan toisen tehtaan jättepäästöjen kanssa, vain jälkimmäisen tehtaan päätöt ehkä kielletään, jos edellinen on toiminut alalla riittävän pitkään (Machan 1991, 97).

»Löytäjä saa pitää» -periaatetta sovelletaan vähäisin muunnoksien lukemattomissa erilaisissa tilanteissa. Ensimmäinen, joka löytää hylätyn tai kokonaan uuden radiotaajuuden, saa ryhtyä käyttämään sitä esimerkiksi yleisradiolähetysiin. Uuden lääkkeen keksijä saa päättää, kenelle ja mihin hintaan hän myy lääketään. Keksijällä ei ole sen sijaan oikeutta patentoida lääketä, sillä patentti estää kilpailijoita käyttämästä vapaasti omaa omaisuuttaan ja loukkaa siten näiden oikeuksia (Rothbard 1970, 71). Yrittäjä, joka löytää markkinoilta alihinnoitellun tuotteen, saa pitää yrittäjävoiton itsellään (Kirzner 1989, 110). Periaatetta ei muuta se, että tuote on mittaamattoman arvokas Rembrandtin maalaus, jonka yrittäjä onnistuu ostamaan kirpputorilta pilahintaan. Maalauksen todellisen arvon salaaminen myyjältä ei loukkaa tämän oikeuksia, sillä henkilön voidaan katsoa omistavan

vain ne omaisuutensa ominaisuudet, joista hän on tietoinen, ja kaikki muut ominaisuudet ovat ilman omistajaa kunnes joku löytää ne (Kirzner 1979, 214). Kaikilla näillä ihmisillä on myös oikeus päättää, tekevätkö he ylipäättään mitään, sillä jokainen on oman ruumiinsa ensimmäinen haltija ja omistaa tämän vuoksi parhaan oikeuden päättää sen käytöstä (Hoppe 1989, 12).

Ensimmäiseksi ehtinyttä pidetään erityisessä monissa sellaisissakin arkielämän tilanteissa, joissa valtiovaltaa ei ole tapana kutsua välimieheksi. Ensimmäinen, joka havaitsee erikoistarjouksen näyteikkunassa ja asettuu jonoon, saa oikeuden tulla palvelukseksi ensimmäisenä (Sugden 1986, 95). Yleensä tämän oikeuden saa pitää vain jos pysyy omalla paikallaan jonossa, mutta joskus muut jonottajat hyväksyvät tilapäisen paikalta poistumisen. Vastaavalla tavalla jäniksen perässä pitkään juosseella metsästäjällä on parempi oikeus riistaan kuin paikalle vastikään osuneella henkilöllä (Sugden 1986, 96). Peliteorian termein sanottuna tämän kaltaisissa vangin dilemma -peleissä saattaa olla suuri määrä tasapainoja, mutta »polttopisteet» vähentävät niiden lukumäärää radikaalisti (Kreps 1990, 513).

Joskus löydön hyödyntäminen ei ole yksityistaloudellisesti kannattavaa, kuten jos joku löytää ensimmäisenä onnettomuuden uhrin. Valtiovalta ei voi velvoittaa löytäjää auttamaan uhria (Epstein 1973, 190), mutta ensimmäinen paikalle osunut on varmasti moraalisesti velvollinen ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin. Vastaavasti se, joka keksii hyvän aiheen keskustelukerhon seuraavaan kokoukseen, saa tehtäväkseen alustuksen pitämisen (Elster 1989, 103).

Nämä esimerkit osoittavat, että alkeellisissa olosuhteissa syntyneet yksinkertaiset periaatteet saattavat kehittyä vähittäisen evoluution kuluessa ja soveltua lopulta hyvinkin moninaisissa ja monimutkaisissa uusissa tilanteissa. Ihmisten kyky soveltaa opittuja periaatteita ennen näkemättömissä ristiriidoissa perustuu erityisesti siihen, että he ajattelevat analogisesti ja havaitsevat uusissa tilanteissa joitakin jo ennestään tuttuja piirteitä (Sugden 1986, 94).

Joskus käy niin, että useammalla ihmisellä näyttää olevan yhtä hyvä oikeus ilman omistajaa olevaan resurssiin. Syntynyt konflikti ratkeaa parhaiten, jos on olemassa jokin selkeä referenssisuure, jonka suhteessa resurssi voidaan jakaa. Esimerkiksi jos yhtiömiehet eivät ole huomanneet sopia siitä, kuka saa yhtiön ansaitsemat voitot itselleen, kunkin osuus yhtiön pääomasta tarjoaa oikeudenmu-

kaisen jakokriteerin. Myös vastuu yhtiön veloista ja muista sitoumuksista jakaantuu samassa suhteessa. Yhtiön osakkaat voivat tehdä velkojiensa ja muiden osapuolten kanssa sopimuksen vastuunsa rajoittamisesta sijoitettuun pääomaan, mutta yksipuolisesti ei tällaista rajoitusta voida tehdä. Tämä merkitsee, että jos yhtiö aiheuttaa toiminnallaan vahinkoa vieraille ihmisille, sen osakkaiden on maksettava vahingonkorvaukset osakkuutensa suhteessa viimekädessä omista varoistaan.

Edellä esitetty ajatus prominentista jakokriteeristä ilmenee hyvin monilla ihmiselämän alueilla ja lukemattomissa eri muodoissa. Esimerkiksi verorajajärjestelmistä näyttää luonnollisimmalta sellainen, jossa vero peritään proportionaalisen asteikon mukaan (Schelling 1960, 64). Jos valtiovaltaa sallitaan käyttää progressiivista veroasteikkoa, verotusoikeuden väärinkäyttöä on vaikea estää, ja seurauksena saattaa olla progression vähittäinen kiristyminen (Hayek 1960, 310). Väärinkäytöksiä voidaan estää myös rajoittamalla veropohjien lukumäärää (Brennan ja Buchanan 1980, 49). Tämä onnistuu käytännössä helpoiten, kun veropohjia on prominentti määrä eli yksi.

Kun mitään selvää referenssisuuretta ei ole löydettävissä tai sellaisia on useita, ainoa keino ratkaista omistajalta olevan resurssin jako-ongelma saattaa olla soveltaa tasanjaon periaatetta (Schelling 1960, 65). Esimerkiksi jos leskenä kuollut henkilö ei ole jättänyt jälkeensä testamenttia, kukin lapsi perii yhtä suuren osan. Jos joku pitää tällaista perinnönjakoa mielivaltaisena, häneltä voidaan aiheellisesti kysyä, miten perintö pitäisi siten jakaa lasten kesken. Valtaistuinta ei voi jakaa, ja niinpä perinnöllisissä monarkioissa ensimmäisenä syntynyt eli vanhin poika perii kruunun (primogenituuri). Avioliittolaki saattaa säätää, että ilman avioehtosopimusta kaikki aviopuolisoiden materiaallinen omaisuus on yhteistä, jolloin avioerossa ositus tapahtuu *fifty-fifty* -periaatteella. Eduskuntavaaleissa sovelletaan prominenttia »mies ja ääni» -periaatetta eli jokaisella vaalikelpoisella kansalaisella on täsmälleen yhtä monta ääntä.

Kansainväliset vesialueet voidaan jakaa tasan niin, että vastakkaisten rantojen maanomistajilla on yhtä pitkä vesimatka rajalle. Maalla sen sijaan rajat kulkevat monesti sellaisia »luonnollisia rajoja» kuten jokea tai vuoristoa pitkin (Vuoristo 1979, 53). Sopivassa kohdassa kulkeva leveys- tai pituuspiirikin saattaa ratkaista rajakiistan paremman puutteessa, ja aluksi mielivaltaiselta näyttävä raja voi ajan kuluessa vakiintua niin, ettei ku-

kaan aseta sitä enää kyseenalaiseksi (Rowe 1989, 116). Hintaneuvottelussa riita saatetaan panna halkeiksi siten, että kauppahinnaksi tulee hintavaatimuksen ja hintatarjouksen aritmeettinen keskiarvo tai jokin sitä lähellä oleva sopivan pyöreä luku (Schelling 1960, 67). Kerran sovittu hinta voi pysyä voimassa pitkäänkin, sillä se on eräänlainen ennakkotapaus. Myyjä voi tämän vuoksi saada eri asiakkailtaan hyvinkin erilaisia hintoja, mikä ulkopuolisen silmissä näyttää erehdyttävästi hintadiskriminoinnilta ja markkinavoiman käytöltä. Myös täytekkä jaetaan kristillisesti tasan, jos sen omistaja ei halua käyttää oikeuttaan ja määrätä, paljonko kukin saa.

Jos ilman omistajaa oleva resurssi on sellainen, että se menettää jaettaessa arvonsa tai sitä on muuten mahdotonta jakaa osiin, arpa saattaa olla ainoa hyväksyttävä keino ratkaista konflikti. Klassinen esimerkki on vesitilkka, jonka janoinen joukko vaeltajia löytää autiomaassa. Howard Raiffa (1982, 292—293) kertoo kahdesta professorista, jotka huomaavat yhtäaikaan työmatkallaan täydellisen Britannica-tietosanakirjasarjan jalkakäytävällä ja saatuaan omistajalta luvan viedä kirjat pois ratkaisevat kolikkoa heittämällä, kumpi saa ne koelmaansa. Valtiovalta joutuu käyttämään arpaa esimerkiksi silloin, kun kaksi ehdokasta saa yhtä paljon ääniä eduskuntavaaleissa eikä molempia voida valita. Arpa näyttää kovin mielivaltaiselta menetelmältä, mutta sitä pidetään kuitenkin oikeudenmukaisena, sillä se on sokea kuten hyvän oikeuden pitää ollakin. Arpa ei tunnu yhtä tasapuoliselta toistuvasti käytettynä, ja tämän vuoksi peräkkäiset löydöt voidaan jakaa vuorolistan mukaan.

3. Ristiriitaisia resurssien käyttötapoja

Konflikteja syntyy runsaasti vielä senkin jälkeen, kun kaikille resurssille on löydetty yleisesti hyväksytty omistaja. Hyvin monet resurssien käyttötavat aiheuttavat nimittäin haittaa muille ihmisille. Valtiovallan tehtävänä on tällöin ratkaista, mitä omistusoikeus oikeastaan tarkoittaa ja millä eri tavoin omistaja voi käyttää omaisuuttaan loukaamatta muiden oikeuksia. Seuraavassa pyritään osoittamaan erilaisten esimerkkien avulla, että konflikteihin on monesti löydettävissä prominentti ratkaisu, joka valtiiovallan siis pitäisi voimaansaadtaa ajattelematta sen kummemmin ratkaisun vaihtuaksia esillä olevissa yksittäisissä tapauksissa.

Jos ryöstäjä viiltää puukollaan ohikulkijaa käteen, on täysin selvää, että ryöstäjä on menetellyt

laittomasti ja ohikulkijan oikeuksia on loukattu (Epstein 1973, 168). Tämä ratkaisu on niin selvä, että tuskin kukaan järkevästi ajatteleva ihminen voi pitää sitä vääränä. Jos puukon käyttäjä on kirurgi, jolle potilas on antanut luvan vaarallisen kasvaimen poistamiseen, viiltäminen on hyväksyttävää, sillä potilas on silloin sopimuksella luovuttanut osan oikeuksistaan toiselle henkilölle. Ilman tällaista sopimusta ei ketään saa viiltää puukolla, vaikka kysymyksessä olisi tärkeä tieteellinen koe, jolla voitaisiin pelastaa tuhansien ihmisten henki (Pilon 1987, 200). Valtiovallan ei ole ehkä tarkoituksenmukaista kieltää kirurgia leikkaamasta potilasta, joka on tajuttomuuden vuoksi kykenemätön antamaan suostumustaan, mutta tämä menettely ei merkitse, että kirurgilla olisi laajemmat luonnolliset oikeudet kuin muilla ihmisillä.

Muuan ekonomisti aiheuttaa vahinkoa muiden ihmisten omaisuudelle, kun hän suosittelee markan voimakasta devalvoimista, ja seurauksena oleva korkojen kohoaminen ajaa erään yrityksen konkurssiin. Ekonomistin ja yrityksen välille on siis syntynyt konflikti, joka viimekädessä valtiovallan on pystyttävä ratkaisemaan. Tähänkin konfliktiin on olemassa yksiselitteinen ratkaisu, sillä kuten hyvin tiedetään, jokaisella ihmisellä on luontainen oikeus puhua (Rothbard 1978, 43). Sananvapauden periaatetta pidetään jopa niin tärkeänä, että se on kirjattu monen valtion perustuslakiin, mutta ilman tällaisia säädöksiäkin valtiovallan on turvattava ihmisten puheoikeus (Hayek 1960, 185). Sananvapauden itsestäänselvyys merkitsee, että mainitussa ristiriitatilanteessa ekonomistilla on parempi oikeus puhua kuin yrityksellä estää devalvaatiohuhut. Prominenssi säilyy riippumatta kysymyksessä olevien intressien mittasuhteista, ja valtiovallan on siis puolustettava ekonomistin etua, vaikka hän ei kiinnittäisi koko asiaan paljoakaan huomiota, mutta yritys sitä vastoin menettäisi satoja miljoonia markkoja.

Tässä hahmoteltu ratkaisu on pitävä ainoastaan silloin, kun ekonomisti ei loukkaa kenenkään oikeuksia suositellessaan devalvoimista. Kantajana oleva yritys voikin aina yrittää kumota *prima facie* -ratkaisun esittämällä vasta-argumentteja ja osoittamalla oikeuksiaan loukatun. Jos ekonomisti on puhunut devalvoinnista mainitun yrityksen rahoittamassa koulutustilaisuudessa ja yritys on nimenomaan kieltänyt puhumasta valuuttakursseista, ekonomisti on rikkonut tekemänsä sopimuksen ehtoja ja loukannut samalla yrityksen oikeuksia. *Pacta sunt servanda* on eräs luonnonoikeuden peruseriaatteista (Alanen 1961, 82). Vastaavalla

tavalla kukaan ei saa pilanpäiten huutaa »tulj on irti» toisen omistamassa elokuvateatterissa, sillä tällainen käyttäytyminen vahingoittaa teatterin liiketoimintaa eikä ilmeisestikään kuulu kaupan ehtoihin (Rothbard 1978, 44).

Seuraavassa esimerkissä paperitehdas käyttää valmistusmenetelmää, joka tuottaa suuria määriä myrkyllistä jätevedettä ja päästää jätevedet lähistöllä sijaitsevaan, toisten omistamaan järveen. On jokseenkin päivänselvää, ettei paperitehtaalla voi olla oikeutta pilata tällä tavoin toisten omaisuutta (Rothbard 1978, 255). Valtiovallan on siis kieltävä jätepäästö, eikä sillä ole minkäänlaista harkintamahdollisuutta sen suhteen, pitäisikö sen puolustaa paperitehtaan vai järvenomistajien etua. Vahingonkorvausten langettaminen näyttää vähemmän perustellulta ja ehkä jopa kohtuuttomalta silloin, kun jätepäästö on puhdas vahinko ja tapahtuu vain kerran. Tässäkin tapauksessa paperitehtaan on maksettava vahingonkorvaukset, sillä olisi vielä kohtuuttomampaa, että täysin viattomat sivulliset joutuisivat kärsimään toisten ihmisten toiminnan vaikutuksista. Paperitehtaalla ei voi siis olla oikeutta käyttää muiden omaisuutta omiin tarkoituksiinsa ja sysätä omia ongelmiaan vieraiden ihmisten kannettaviksi (Rizzo 1985, 880). Jos onnettomuus pääsee tapahtumaan, jonkun on aina maksettava vahingot, ja valtiovallan ainoana joskin epämiellyttävänä tehtävänä on valita se osapuoli, jolle vastuun antaminen on vähiten epäoikeudenmukaista. Todellisuudessa ankaran vastuun periaate ei johda välttämättä tragedioihin, sillä se kannustaa ihmisiä hankkimaan vastuuvakuutuksen tai muuten varautumaan yllättäviin vahinkoihin.

Kuten yleensä myös edellä hahmoteltu ratkaisu on vain alustava, ja sitä on muutettava, jos paperitehdas pystyy esittämään vakuuttavia omaa asemaansa parantavia lisänäkökohtia (Epstein 1974, 166—167). Paperitehdas ei ole vahingonkorvausvelvollinen esimerkiksi silloin, kun järvenomistaja havaitsee myrkyt ja alkaa tästä huolimatta kastella järvi vedellä omenapuitaan vain saadaakseen paperitehtaalta vahingonkorvauksen. Vahingonkorvaukset on sen sijaan maksettava, jos niitä tavoitteleva järvenomistaja on aloittanut kastelun ennen myrkkypäästöä, sillä paperitehtaalla ei voi olla oikeutta kieltää toisia ihmisiä ajattelemasta tietyllä tavalla, tässä tapauksessa toivomasta myrkkypäästöä ja omenapuidensa vahingoittamista (Barnett 1985, 65).

Konfliktin ratkaiseminen noudattaa aina samaa logiikkaa, ja valtiovallan ainoana tehtävänä on sille esitetyn uuden aineiston pohjalta ratkaista, mitä

prominenttia periaatetta soveltamalla nyt jo ehkä hyvinkin mutkikkaaksi käynyt tapaus pitäisi ratkaista. Valtiovallan työ helpottuu huomattavasti, kun tärkeimmät oikeusperiaatteet kirjataan lakitekstiin ja eri oikeusasteiden ennakkotapauksiin, mistä ne ovat kenen tahansa helposti luettavissa. Tuomarit usein liioittelevat konfliktien ratkaisemisen vaikeutta, sillä yleensä vain hankalimmat tapaukset tulevat tuomioistuinkäsittelyyn ja muut riidat joko ratkeavat itsestään ilman ulkopuolista apua tai vältetään jo ennakolta (Hayek 1960, 208).

Seuraavaksi tarkastelemme kahta tapausta, joissa maanomistaja aiheuttaa haittaa naapureilleen pelkästään rakentamalla tontilleen talon ja käyttämällä sitä omiin tarkoituksiinsa. Maankäytön synnyttämien konfliktien ratkaiseminen saattaa olla hyvin vaikeaa, ja osittain ehkä tästä syystä yritetään harvoin edes etsiä prominentteja ratkaisuja tällaisiin kiistoihin. Näyttää melko selvältä, että maanomistaja saa rakentaa talon ja pimittää tällä tavoin naapuriltaan kauniin merimaiseman, sillä kenelläkään ei voi olla luontaista oikeutta maisemaan, jonka näkeminen edellyttää muiden ihmisten omaisuuden käyttöä välikappaleena (Pilon 1983, 188). Näin on siinäkin tapauksessa, että naapuri omistaa näkyvän merialueen. Jos valtiolta kaikesta huolimatta kieltää maisemaa pilaaavan rakentamisen, se on velvollinen maksamaan vahingonkorvauksia samaan tapaan kuin kuka tahansa muukin, joka loukkaa maanomistajien luonnollisia oikeuksia (Pilon 1983, 187).

Maanomistaja ei saa sen sijaan aiheuttaa haittaa naapureilleen tuottamalla melua (Pilon 1983, 191). Meluisa tuotanto- ja kulutustoiminta on luvallista, jos se eristetään paksuilla seinillä, pitkillä välimatkoilla tai jollakin muulla tavalla. Tällainen eristäminen tulee kuitenkin kalliiksi, ja meluamisluvan ostaminen naapureilta saattaa olla kaiken kaikkiaan halvin vaihtoehto. Luvan hankkiminen on helpointa silloin, kun se on yhden omistajan hallussa. Onkin mahdollista, että tietyn alueen maanomistajat havaitsevat kannattavaksi vaihdannan edistämisen ja luovuttavat oikeutensa päättää meluamisesta valitsemalleen edustajalle. Yhteistyöhön osallistuvien maanomistajien tontit ovat tällöin osittain yhteisomistuksessa, ja niitä voidaan käyttää paremmin alueen kokonaisuutena ajatellen. Valtiolta voi omalta osaltaan helpottaa spontaanin yhteistyön syntymistä säätämällä sopimuslakiin standardiehtoja, joita maanomistajat voivat halutessaan käyttää joutumatta aloittamaan sopimuksentekoa joka kerran tyhjästä (Hayek 1960, 230).

Kun työnantaja päättää irtisanoa työntekijän, irtisanotto saattaa kokea voimakasta epäoikeudenmukaisuuden tunnetta, eikä hän välttämättä pidä työnantajan edun puolustamista ilman muuta oikeutettuna. Kysymys on sen ratkaisemisesta, voiko työntekijällä olla oikeus työpaikkaansa. Pelkällä työpaikalla ilman palkkaa ei ole taloudellista merkitystä, minkä vuoksi oikeus työpaikkaan merkitsee myös oikeutta tiettyyn palkkaan eli toisen omaisuuteen. Tällaista oikeutta ei voi työntekijällä olla, ellei hän ole sellaista hankkinut sopimalla esimerkiksi irtisanomisajasta (Baird 1988, 34). Periaate ei muutu, vaikka työntekijä olisi hankkinut erikoistunutta ammattitaitoa ja saattanut itsensä tällä tavoin monopsonivoimalle alttiiksi. Vastavasti myös työntekijällä on oikeus irtisanoa työsuhteen yksipuolisesti, vaikka tästä aiheutuisi työnantajalle ja työtovereille valtavia taloudellisia menetyksiä (Nozick 1974, 269).

Työnantajan oikeus irtisanoa työntekijöitään ei merkitse, että oikeutta kannattaa käyttää heti tarpeen vaatiessa hyväksi. Yritykset saattavatkin maineensa suojelemiseksi välttää erityisesti vanhojen työntekijöiden irtisanomista, sillä näillä tuntuu olevan pitkään jatkuneen työsuhteen takia parempi »oikeus» työpaikkaan kuin vastatulleilla (Sugden 1986, 95). *Lifo*-periaatetta sovelletaan myös silloin, kun lentokoneeseen on myyty liikaa lippuja eivätkä kaikki halukkaat mahdu mukaan.

Työntekijä voi koettaa säilyttää työpaikkansa alentamalla palkkavaatimustaan. Palkkakilpailu aiheuttaa haittaa muille työntekijöille alentamalla myös heidän palkkojaan, mutta kilpaileminen on silti sallittua, sillä kuten edellä pääteltiin, työntekijällä ei ole luontaista oikeutta tiettyyn palkkaan. Työntekijällä on oikeus myydä työsuorituksiaan, mutta hän ei voi pakottaa ketään ostamaan niitä ja luopumaan tarjolla olevista halvemmista vaihtoehdoista (Pilon 1983, 191).

Monien mielestä yhteiskunnan pahimmat ristiriidat syntyvät suurista tulo- ja varallisuuseroista. Epäoikeudenmukaisena pidetään esimerkiksi sitä, että varakkaalla henkilöllä on mahdollisuus hankkia ylellinen huvijahti maailmanympärimatkojaan varten, kun taas varaton ei pysty hankkimaan itselleen edes ruokaa. Tällaiset tilanteet ovat tietysti sinänsä valitettavia, mutta tässä artikkelissa sovelletun teorian valossa ne eivät merkitse epäoikeudenmukaisuutta, jos varakas henkilö on toiminut laillisesti. Suurienkin varallisuuserojen oikeudenmukaisuus ilmenee hyvin selvästi silloin, kun varaton yrittää saada oikeusteitse varakkaan henkilön omaisuutta itselleen mutta epäonnistuu,

koskei voi osoittaa tämän pettäneen häntä asun-
tokaupassa tai muuten loukanneen hänen oikeuk-
siaan (Butler 1983, 89). Köyhyys ei ole silloin
yhteiskunnallinen eli ihmisten välisiin suhteisiin
liittyvä ongelma, joka valtiovallalla pitäisi ratkais-
ta, vaan se on lukemattomista eri tekijöistä joh-
tuva yksilötason ongelma. Käytännössä valtiovalta
pyrkii usein tasaamaan tulo- ja varallisuuskau-
tumaa, mutta tämä ei mitenkään muuta ihmisten
luonnollisia oikeuksia tai lähtötilanteen oikeuden-
mukaisuutta.

Lopuksi voisimme ottaa tapauksen, joka näyt-
tää aluksi vaikealta ratkaista, mutta johon useim-
mat ihmiset löytävät kuitenkin mielestään oikeu-
denmukaisen ratkaisun. Omakotitalon ovi on lukit-
sematta, ja lehtien kaupustelija menee sisään an-
tamatta merkkiä sisääntulostaan. Tämän seurauk-
sena talonomistajan koira puree kaupustelijaa kä-
teen. Olen kysynyt monilta ihmisiltä, miten kul-
kukauppiaan ja talonomistajan välinen konflikti
tulisi ratkaista, ja jostakin syystä useimpien mie-
lestä kulkukauppias on vahingosta vastuussa. Tä-
mä oli myös korkeimman oikeuden kanta vastaan-
vanlaisessa oikeustapauksessa (Routamo ja Hoppu
1988, 85).

4. Prominenssiteorian kritiikkiä

Tässä artikkelissa tarkastellut esimerkkita-
paukset osoittavat kiistattomasti, että teoria prominenteista
konfliktien ratkaisutavoista selittää ainakin joskus
ihmisten käyttäytymistä ja rauhanomaisen yhteis-
elämän syntymistä yhteiskunnassa. Vain hyvin
harvat yhteiskuntatieteilijät ovat sen sijaan valmiit
myöntämään, että kaikkiin konflikteihin on löy-
dettävissä prominentti ratkaisu, tai että moraalilla on
kokonaisuudessaan itsestään selvä ja immuuni ih-
misten muutospyrkimyksille. Ajatus ihmisten ylä-
puolella olevasta moraalista, jonka he voivat ai-
noastaan löytää mutta jota he eivät voi itse muut-
taa, on hyvin vanha, ja se on kehittynyt pisimmälle
luonnonoikeusfilosofiassa (Taylor 1955, 73). Seu-
raavassa tarkastelemme tärkeimpiä syitä siihen,
miksi luonnonoikeusajattelu on menettänyt mer-
kitystään ja enää vain hyvin harvat talous- ja muut
yhteiskuntaoppineet pitävät oikeutta luonnollise-
na ja lainsäätäjälle ulkopuolelta annettuna.

Prominenssiteoriaa voidaan arvostella ensinnä-
kin sen vuoksi, että se ei tarjoa ratkaisua kaikkiin
konflikteihin nykyajan monimutkaisissa yhteis-
kunnissa eikä se voi siten olla ainoa perusta val-
tiovallalla toimintaperiaatteita luotaessa. On esimer-
kiksi vaikea nähdä, kuka on ilmakehän eri osien

prominentti omistaja, ja miten valtiovallalla tulisi
ratkaista saastuttamisen ja muun ilmakehän käy-
tön aiheuttamat hankalat konfliktit. Koska »täy-
dellistä» konfliktienratkaisujärjestelmää ei ole siis
mahdollista toteuttaa käytännössä, siihen ei pitäisi
pyrkää yksittäisissäkään tapauksissa, vaan kaikki
konfliktit tulisi ratkaista tapauskohtaisesti tarkoi-
tuksenmukaisuuden vaatimalla tavalla.

Vastauksena tähän kritiikkiin voidaan esittää,
että prominenttien ratkaisujen etsiminen ei ole
välttämättä ollenkaan helppoa, vaan niiden löyty-
minen saattaa edellyttää huomattavia älyllisiä pon-
nisteluja sekä valtiovaltalta että yhteiskuntateoree-
tikoilta. Prominenteja ratkaisuja ei löydy, jos
kaikki ajattelevat, ettei sellaisia tarvitakaan, vaan
valtiovalta voi toimia kussakin tapauksessa niin
kuin se parhaaksi näkee. Oikeuspositivistisen opin
yleisyys ei ole siis välttämättä osoitus prominens-
siteorian käyttökeltomuudesta, vaan oppi voi
olla yleinen yksinkertaisesti sen vuoksi, että se
estää tehokkaasti kilpailevien ajattelutapojen ke-
hittymisen. Vanhasta kirjallisuudesta ei ole mah-
dollista löytää ratkaisua esimerkiksi ilmakehän
käytön ongelmiin, sillä luonnonoikeusajattelun
huippuaikoina ilma oli vielä melko runsas hyödy-
ke eikä sen käyttö aiheuttanut mainittavia ristiriit-
toja, joihin olisi tarvinnut etsiä prominentteja rat-
kaisuja.

On myös mahdollista, ettei ilmakehälle koskaan
löydetäkään prominenttia omistajaa, vaan se jää
ihmisten yhteiseksi omaisuudeksi. Jos yhteisomis-
tus merkitsee, että jokainen saa käyttää omaisuutta
vapaasti omiin tarkoituksiinsa, ihmisten välille
syntyy jatkuvia riitoja ja oikeusjärjestelmä epäon-
nistuu tehtävässään (Tolonen 1984, 276). Ristiriit-
toja ei esiinny tai ne voidaan ainakin periaattees-
sa ratkaista, jos yhteisessä omistuksessa olevan
resurssin käyttämiseen tarvitaan kaikkien suostu-
mus (Machan 1991, 96). Useimpien nykykäytän-
töön tottuneiden ihmisten mielestä tällainen jär-
jestely olisi mieleton, sillä ilmakehän käyttö esi-
merkiksi pakokaasupäästöjen sijoituspaikkana kä-
visi käytännössä jokseenkin mahdottomaksi, ja il-
makehää voitaisiin käyttää vain hengittämisen kal-
taksiin viattomiin tarkoituksiin. Ihmiskunnan tule-
vaisuuden kannalta tämä ei olisi ehkä niinkään
hullumpi tapa ratkaista ilman saastumisen aiheut-
tamattomat kohtalokkaat ongelmat (Vihanto 1991b, 52).

Eriyisesti taloustieteilijät arvostelevat promi-
nenssiteoriaa siitä, että sen ankara soveltaminen
johtaa kansantaloudelliseen tehottomuuteen. Val-
tiovallalla ei tämän mukaan pitäisi noudattaa teo-
rian suosituksia, jos tavoitteena on yleisen edun

edistäminen, vaan kaikki konfliktit pitäisi ratkaista tapauskohtaisesti tehokkuutta edistävällä tavalla (Demsetz 1979, 101). Esimerkiksi jos rautatieyhtiön on ostettava lupa rakentaa rautatie kaikilta matkan varrella olevilta maanomistajilta, kuten prominenssiteoria edellyttää, koko hanke saattaa kariutua ja maan käytön ehkä huomattavakin tehostuminen saattaa jäädä toteutumatta. Pakkolunastusoikeuden antaminen valtiovallalle näyttää estävän tällaisen tehostomuuden, sillä valtiovalta voi välttää vapaaehtoisten neuvottelujen aiheuttamat sopimuskustannukset pakottamalla maanomistajat hyväksymään rautatien rakentamisen.

Poikkeusten salliminen prominentteihin ratkaisuihin on kuitenkin ongelmallista, sillä valtiovalta voi käyttää saamiaan valtuuksia tavattoman helposti väärin ja aiheuttaa loppujen lopuksi paljon suurempaa tehostomuutta. Jos valtiovallalle annetaan esimerkiksi oikeus kieltää kartellit aina, kun ne näyttävät aiheuttavan liikaa haittaa kuluttajille, sopimusvapautta voidaan loukata silloinkin, kun kartellit ovat tosiasiaa kansantaloudellisesti suotavia ja vahingoittavat vain joidenkin eturyhmien etuja (Vihanto 1991a, 14). Poikkeusten salliminen pakkolunastuksen ja kartellien kaltaisissa »välttämättömissä» tilanteissa pyrkii lisäksi aiheuttamaan painetta poiketa kaikista muistakin prominenteista ratkaisuista, ja valtiovallan toiminta voikin muuttua vähitellen yhä mielivaltaisemmaksi.

Poikkeukset ovat haitallisia myös sen vuoksi, että ne pyrkivät heikentämään kansalaisten moraalialia ja murentamaan tällä tavoin entisestään yhteiskuntarauhaa. Jos valtiovallalla on lupa poiketa prominenteista ratkaisuista aina kun poikkeukset näyttävät sen mielestä tarkoituksenmukaisilta, kansalaisten on vaikea nähdä, mikseivät myös he saa metelöidä uimarannalla, pettää työnantajansa tai muuten loukata muiden oikeuksia aina tarpeen vaatiessa. Myös viranomaisten lahjonta yleisty, kun valtiovalta säättää kieltolain, kieltää autojen maahantuonnin tai menettelee muuten kansalaisten oikeustajun vastaisesti (Rothbard 1978, 112). Lopulta kansalaistottelemattomuutta aletaan pitää ehkä täysin hyväksyttävänä ilmiönä, kunhan tietyt vähimmäisedellytykset ovat voimassa (Suksi 1990, 181). Tällaisten vaarojen vuoksi prominenteista ratkaisuista kannattaa ehkä pitää kiinni silloinkin, kun ne näyttävät selvästi tuottavan huonoja tuloksia yksittäisissä tapauksissa. Luonnonoikeusajattelua pidetään monesti luotuneena dogmatismina, joka kieltäytyy ottamasta huomioon suositustensa vaikutuksia (Friedman 1990, 663),

mutta edellä olevan perusteella nähdään, että ajattelu on perimmältään konsekventialistista niin kuin yhteiskuntafilosofian tulee aina ollakin.

Rajoittamattoman vallankäytön ilmeisistä ongelmista huolimatta taloustieteilijät esittävät varsin estottomasti erilaisia poikkeuksia ihmisten luonnollisiin oikeuksiin, jos he katsovat resurssien käytön tällä tavoin tehostuvan. Useimpien lain taloustieteen tutkijoiden mielestä esimerkiksi onnettomuuden aiheuttajaa ei ole syytä asettaa vahingonkorvausvastuuseen, jos uhri olisi voinut välttää onnettomuuden pienemmin kustannuksin (Shavell 1987, 17). Tällaisen ajattelun mukaisesti rautatieyhtiö saa syyttää veturiensa kipinöillä toisen omistaman pellavapellon palamaan, jos kipinäsuodattimet ovat riittävän kalliita (Posner 1986, 156), leipomo saa tehdä murskaimillaan naapurissa asuvan lääkärin ammatinharjoittamisen mahdottomaksi, jos leipomotoiminta on riittävän tuottoisaa (Coase 1960, 10), ja tehdas saa noeta vieressä sijaitsevan pesulan pyykin, jos pesulan siirtäminen toiseen paikkaan tulee riittävän halvaksi (Demsetz 1979, 108). Loogiseen äärimmäisyyteensä vietynä utilitarismi ei kunnioita mitään ihmisten luonnollisia oikeuksia, ja niinpä eräät taloustieteilijät näyttävät hyväksyvän kilpailijan tehtaan polttamisen eräänä kilpailukeinona, jos tulipaloo katselevat saisivat riittävästi nautintoa (Demsetz 1982, 49), ja jopa raiskauksen, jos raiskaajan kokema mielihyvä olisi riittävän suuri (Posner 1986, 202). Kaikki nämä johtopäätökset ovat epäluotettavia ja jopa epätieteellisiä, jos taloustiede ymmärretään ihmisen rationaalisen toiminnan tutkimukseksi, sillä hyödyt ja kustannukset ovat subjektiivisia ilmiöitä, joiden puolueetonta mittaamista on mahdotonta käytännössä valvoa. Prominenssiteorian mukaiset konfliktien ratkaisut perustuvat sen sijaan yleensä objektiivisiin tosiasioihin, jolloin valan väärinkäyttö on huomattavasti vaikeampaa.

Prominenssiteoriaa arvostellaan myös sillä perusteella, että se nostaa moraaliratkaisut kansalaisten päätösvallan yläpuolelle ja on näin ollen luonteeltaan hyvin epädemokraattinen ja autoritaarinen oppi. Todellisuudessa teoria on ehkä demokraattisin kaikista yhteiskuntafilosofioista, sillä ihmiset voivat päästä yksimielisyyteen vain prominenteista periaatteista jos ylipäätään mistään. Demokratiassa tarkoitetaan yleensä enemmistödemokratiaa, joka saattaa tosiaan olla ristiriidassa prominenssiajattelun kanssa, mutta näin ymmärrettyinä demokratiaa ei liene aihetta pitää mitenkään ihanteellisena yhteiskuntajärjestelmänä. Rajoittamaton enemmistödemokratia saattaa johtaa hyvin räikei-

siin vähemmistöjen oikeuksien loukkauksiin, eikä se välttämättä eroa paljoakaan anarkian jatkuvas- ta sotatilasta niiden silmissä, jotka joutuvat enem- mistötyrannian uhreiksi (Burton 1984, 97).

Demokratian toimintahäiriöt johtuvat erityisesti siitä, että vallassa pysyäkseen kansanedustajien tarvitsee valvoa vain niiden oikeuksia, joiden antama kannatus riittää heidän uudelleenvalintaan- sa (Hayek 1979, 9). Yksittäinen kansanedustaja voi näin ollen menestyä ajamalla vain tietyn etu- ryhmän etuja. Valittu eturyhmä saattaa olla hyvin kapeakin, sillä kansanedustajat voivat harjoittaa keskenään ääntenkauppaa ja kannattaa toistensa ehdotuksia (Mueller 1979, 51). Demokratian muuttuminen eturyhmien väliseksi taisteluksi voi- mistuu entisestään, kun eturyhmät oppivat demok- ratian pelisäännöt ja alkavat aktiivisesti painos- ta kansanedustajia säättämään heille edullisia lakeja (Buchanan 1980, 9). Eturyhmät voivat perus- tella vaatimuksiaan kvasisosiaalisilla argumenteil- la, joita taloustieteellinen tutkimus tarjoaa loput- tomasti, mutta todellisuudessa kysymys on usein häikäilemättömästä valtion pakkovallan käytöstä omien itsekkäiden tavoitteiden havittelussa. Demokratialla on erityisesti taipumus tuottaa lakeja, jotka hyödyttävät voimakkaasti pieniä vähem- mistöjä, mutta joiden aiheuttamat haitat ovat vai- keasti havaittavia ja leviävät laajalle yhteiskuntaan (Gwartney ja Wagner 1988, 19).

Edellä olevaa kriittistä tarkastelua ei pidä tul- kita niin, että yksinkertaisen enemmistöperiaatteen käyttö olisi aina epäsuotavaa tai että demokratia olisi kokonaisuudessaan epäonnistunut päätöksen- tekojärjestelmä. Tarkastelu antaa kuitenkin terveellisen muistutuksen siitä, että demokratialakin on omat puutteensa, eikä demokraattisuus sinän- sä ole mikään tae päätöksen hyväksyttävyydestä (Pilon 1987, 196). Samalla nähdään, että valtio- valta on hyvin puutteellinen instituutio ja vain välttämätön paha, johon pitäisi turvautua vasta vii- meisenä keinona eikä heti kun joku havaitsee jos- sain yhteiskunnallisia epäkohtia.

Itävaltalaisyylisen evoluutioajattelun kannalta prominenssiteorian ongelmana on se, että kun yhteiskunnan keskeiset instituutiot ajatellaan jo yleis- tisesti tunnetuiksi, jatkuvaa institutionaalista evo- luutiota aletaan ehkä pitää tarpeettomana. Todel- lisuudessa kaikkia prominentteja ratkaisuja ihmisen välisiin konflikteihin ei ole välttämättä vielä löydetty, ja evoluutio saattaa siis tuottaa kokonaan uusia ratkaisuja tai korvata vanhoja ratkaisuja en- tistä paremmilla. On myös mahdollista, että ihmi- set oppivat ratkomaan ristiriitojaan ilman luonnon-

oikeuden tarjoamia yksinkertaisia ratkaisuja. Tässä valossa on helppo ymmärtää, miksi F. A. Hayekin (1960, 158) mielestä mikään tietty oikeuksien määrittely ei ole sen luonnollisempi kuin joku toi- nen, ja miksi vain kokemus voi osoittaa, mikä määrittely on paras. Itävaltalaisessa talousteoriassa yhteiskunnallinen evoluutio nähdään avoimena tie- don etsintäprosessina, jonka kuluessa ihmiset tek- evät ennestään tuntemattomia ja monesti täysin yllättäviä »löytöjä» (Kirzner 1989, 27). Jos otol- listen olosuhteiden luominen evoluutiolle laimin- lyödään, seurauksena voi olla sellaisten löytöjen menetys, joita ei osata edes kuvitella ja vielä vähemmän tietoisesti tavoitella.

Itävaltalaisen koulukunnan edustajat eivät kui- tenkaan etäänny luonnonoikeusajattelusta yhtä kauas kuin taloustieteilijät yleensä. Tämä johtuu siitä, että itävaltalaisen käsityksen mukaan kon- fliktien ratkaisun tulee perustua yleisiin periaat- teisiin silloinkin, kun valtiovalta on hyväntahtoi- nen (Hayek 1976, 28). Valtiovallalla ei voi olla tapauskohtaisten ratkaisujen tekemiseen tarvitta- vaa tietämystä, sillä ratkaisut vaikuttavat ihmisen kykyyn ja haluun tehdä löytöjä, ja näitä löy- töjä ei tiedetä ennakkolta. Valtiovallan tulisi pyr- kiä ratkaisemaan konfliktit niin, että uutta tietoa löydetään mahdollisimman paljon. Tähän tavoit- teeseen päästään, kun konfliktit ratkaistaan sellai- sia periaatteita soveltamalla, jotka ovat mennei- syydessä tuottaneet uutta tietoa. Yleisten periaat- teiden konsistentteja järjestelmiä voi olla useita, ja niistä olisi valittava se, jonka voidaan kokemuk- sen perusteella odottaa tuottavan löytöjä myös tu- levaisuudessa. Optimaalinen sääntöjärjestelmä saattaa tuottaa hyvinkin huonoja tuloksia yksittäis- sissä tapauksissa, kun asiaa tarkastellaan jälkikä- teen, mutta tapauskohtaiset ratkaisut kulloinkin olemassaolevan tiedon perusteella saattavat olla pitkällä aikavälillä vielä huonompi vaihtoehto (Vi- hanto 1990, 118). Jos esimerkiksi onnettomuuden aiheuttaja vapautetaan vahingonkorvausvastuusta sillä perusteella, että uhri olisi voinut tässä tapauk- ssa välttää onnettomuuden halvemmalla, kaik- kien potentiaalisten vahingonaiheuttajien kannus- timet etsiä keinoja vahinkojen välttämiseksi heik- kenevät, ja jokin sellainen täysin yllättävä keksintö saattaa jäädä tekemättä, joka tekisi onnettomuuksien välttämisen vielä halvemmaksi (Rizzo 1980, 307—308).

5. Lopuksi

Historia tarjoaa enemmän kuin riittävästi karmai-

sevia esimerkkejä siitä, millä eri tavoin valtiovalta voi käyttää monopoliasemaansa väärin ja haitata ihmisten pyrkimyksiä. Perusratkaisu vallan väärinkäytön ongelmiin on sitoa valtiovallan toiminta periaatteilla, joita valtiovalta ei voi itse muuttaa. Tämä ratkaisu on kuitenkin pelkästään teoreettinen, sillä periaatteiden valinta on yleensä annettava valtiovallan itsensä tehtäväksi. Tässä artikkelissa on tarkasteltu, voisivatko valtiovallan toimintaa rajoittavat periaatteet olla niin ilmeisiä, ettei niitä tarvitsisi kenenkään sen paremmin valita, vaan ne olisivat kaikkien mielestä ilman muuta yhteiskuntajärjestyksen luonnollinen perusta. Ilman huomattavaa lisätutkimusta ja yhteiskunnallista evoluutiota on mahdotonta sanoa, kuinka laajasti prominenssijättelua voidaan soveltaa käytännön ongelmien ratkaisemisessa. Joka tapauksessa prominenssijättelu tarjoaa hyödyllisen tavan jäsentää yhteiskunnan ongelmia, vaikei sitä aina voitaisikaan soveltaa käytännössä.

LÄHTEET

- Alanen, Aatos (1961): Naturrätten och sakens natur. *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 97, s. 77—85.
- Baird, Charles W. (1988): The Varieties of 'Right to Work'. An Essay in Honor of W. H. Hutt. *Managerial and Decision Economics*, Special Issue, s. 33—43.
- Barnett, Randy E. (1985): Pursuing Justice in a Free Society: Part One — Power vs. Liberty. *Criminal Justice Ethics* 4, s. 50—72.
- Brennan, Geoffrey ja James M. Buchanan (1980): *The Power to Tax. Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Buchanan, James M. (1975): *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan*. University of Chicago Press, Chicago.
- Buchanan, James M. (1980): Rent Seeking and Profit Seeking. Kirjassa: James M. Buchanan, Robert D. Tollison ja Gordon Tullock (toim.), *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society*. Texas A & M University Press, College Station, s. 3—15.
- Burton, John (1984): The Instability of the 'Middle Way'. Kirjassa: Norman P. Barry et al., *Hayek's 'Serfdom' revisited*. Institute of Economic Affairs, Hobart Paperback 18, London, s. 89—115.
- Butler, Eamonn (1983): *Hayek. His Contribution to the Political and Economic Thought of Our Time*. Temple Smith, London.
- Coase, R. H. (1960): The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics* 3, s. 1—44.
- Demsetz, Harold (1979): Ethics and Efficiency in Property Rights Systems. Kirjassa: Mario J. Rizzo (toim.), *Time, Uncertainty, and Disequilibrium. Exploration of Austrian Themes*. Lexington Books, Lexington, s. 97—116.
- Demsetz, Harold (1982): Barriers to Entry. *American Economic Review* 72, s. 47—57.
- Elster, Jon (1989): Social Norms and Economic Theory. *Journal of Economic Perspectives* 3, s. 99—117.
- d'Entrèves, A. P. (1970): *Natural Law. An Introduction to Legal Philosophy*. Hutchinson University Library, London (1. painos 1951).
- Epstein, Richard A. (1973): A Theory of Strict Liability. *Journal of Legal Studies* 2, s. 151—204.
- Epstein, Richard A. (1974): Defenses and Subsequent Pleas in a System of Strict Liability. *Journal of Legal Studies* 3, s. 165—215.
- Fischer, Stanley (1990): Rules versus Discretion in Monetary Policy. Kirjassa: Benjamin M. Friedman ja Frank H. Hahn (toim.), *Handbook of Monetary Economics*, osa 2. North-Holland, Amsterdam, s. 1155—1184.
- Friedman, Jeffrey (1990): The New Consensus: II. The Democratic Welfare State. *Critical Review* 4, s. 633—708.
- Gwartney, James D. ja Richard E. Wagner (1988): Public Choice and the Conduct of Representative Government. Kirjassa: James D. Gwartney ja Richard E. Wagner (toim.), *Public Choice and Constitutional Economics*. Jai Press, Greenwich, s. 3—28.
- Hayek, F. A. (1960): *The Constitution of Liberty*. University of Chicago Press, Chicago 1978.
- Hayek, F. A. (1976): *The Mirage of Social Justice*. Law, Legislation and Liberty, osa 2. Routledge & Kegan Paul, London.
- Hayek, F. A. (1979): *The Political Order of a Free People*. Law, Legislation and Liberty, osa 3. Routledge & Kegan Paul, London.
- Hoppe, Hans-Hermann (1989): *A Theory of Socialism and Capitalism. Economics, Politics, and Ethics*. Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Kirzner, Israel M. (1979): *Perception, Opportunity, and Profit. Studies in the Theory of Entrepreneurship*. University of Chicago Press, Chicago.
- Kirzner, Israel M. (1989): *Discovery, Capitalism, and Distributive Justice*. Basil Blackwell, Oxford.
- Klami, Hannu Tapani (1982): Luonnonoikeus ja oikeuspolitiikka. *Oikeus* 11, s. 40—43.
- Kreps, David M. (1990): *A Course in Microeconomic Theory*. Harvester Wheatsheaf, London.
- Machan, Tibor R. (1991): Pollution, Collectivism and Capitalism. *Journal des Economistes et des Etudes Humaines* 2, s. 83—102.
- Mueller, Dennis C. (1979): *Public Choice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Nozick, Robert (1974): *Anarchy, State, and Utopia*. Basil Blackwell, Padstow 1984.
- Pilon, Roger (1983): Property Rights, Takings, and a Free Society. *Harvard Journal of Law and Public Policy* 6, s. 165—195.
- Pilon, Roger (1987): Legislative Activism, Judicial Activism, and the Decline of Private Sovereignty. Kirjassa: James A. Dorn ja Henry G. Manne (toim.), *Economic Liberties and the Judiciary*. George Mason University Press, Fairfax, s. 183—203.
- Posner, Richard A. (1986): *Economic Analysis of Law*, 3. painos. Little, Brown and Co., Boston (1. painos 1972).
- Raiffa, Howard (1982): *The Art and Science of Negotiation*. Harvard University Press, Cambridge.
- Rizzo, Mario J. (1980): Law amid Flux: The Economics of Negligence and Strict Liability in Tort. *Journal of Legal Studies* 9, s. 291—318.
- Rizzo, Mario J. (1985): Rules versus Cost-Benefit Analysis in the Common Law. *Cato Journal* 4, s. 865—884.

- Rothbard, Murray N. (1970): *Power and Market. Government and the Economy*. Sheed Andrews, Kansas City.
- Rothbard, Murray N. (1978): *For a New Liberty. The Libertarian Manifesto*, uudistettu painos. Collier Books, New York (1. painos 1973).
- Rothbard, Murray N. (1982): *The Ethics of Liberty*. Humanities Press, Atlantic Highlands.
- Routamo, Eero ja Esko Hoppu (1988): *Suomen vahingonkorvausoikeus*. Econlaw, Vammala.
- Rowe, Nicholas (1989): *Rules and Institutions*. Philip Allan, London.
- Schelling, Thomas C. (1960): *The Strategy of Conflict*. Harvard University Press, Cambridge 1963.
- Shavell, Steven (1987): *Economic Analysis of Accident Law*. Harvard University Press, Cambridge.
- Sugden, Robert (1986): *The Economics of Rights, Co-operation and Welfare*. Basil Blackwell, Oxford.
- Suksi, Markku (1990): Rawls och civil olydnad; en konstitutionalistisk tolkning. *Politiikka* 32, s. 177—186.
- Taylor, O. H. (1955): *Economics and Liberalism*. Harvard University Press, Cambridge.
- Tolonen, Hannu (1984): *Luonto ja legitimaatio. Normatiivisten asiantilojen johtaminen aristotelisen luonnonoikeusteorian mukaan*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu, sarja A: 164, Vammala.
- Wiberg, Matti (1988): *Laki ja moraalii. Käsitteellinen tutkimus poliittisen velvoitteen perusteista*. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisu, sarja D: 2, Helsinki.
- Vihanto, Martti (1990): An Austrian Critique of the Neoclassical Theory of Law. Julkaisussa: *Tieteen Päivä 1989*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisu, Keskustelua ja raportteja 3: 1990, s. 111—123.
- Vihanto, Martti (1991a): Kilpailupolitiikka ja itävaltalainen talousteoria. *Kilpailuviraston vuosikirja*, s. 7—20.
- Vihanto, Martti (1991b): Markkinatalous ratkaisuna ympäristöongelmiin. *Hallinnon Tutkimus* 10, s. 50—53.
- Vuoristo, Kai-Veikko (1979): *Poliittiset ja taloudelliset alueet*. Gaudeamus, Helsinki.